

SOÓS KATALIN

A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KORMÁNYBIZTOSSÁG MEGSZERVEZÉSE*

A Nyugat-Magyarországi *Gaurat* népbiztosa, Kellner Sándor, augusztus 2-án még abban a reményben üdvözölte a Peidl kormány hivatalbalépését, hogy a magyarországi német nép alkotmányos helyzetének jogfolytonosságát fenntartja és az Országos Német Tanács határozatainak megfelelően a szovjet alkotmány valamennyi, a magyarországi nemzetiségek jogaira vonatkozó cikkelyét gyorsan és maradéktalanul végrehajtja.¹ Augusztus 3-án a nemzetiségi minisztérium felállításáról hírt kapva, önálló német minisztérium szervezését kérte.² Ezek a levelek, a bennük előterjesztett kívánságok is arról tanúskodnak, hogy nemcsak a dolgozó tömegek, de még a tanácsrendszer képzetesebb funkcionáriusai sem tudták azonnal felismerni a Budapesti Munkástanács augusztus 1-i ülésén bekövetkezett változások következményeit. Kun Bélák lemondásában igen sokan csak a kormány összetételében beállt személyi változásokat látták, nemcsak lehetségesnek tartották, de el is várták, hogy a Peidl kormány a proletárdiktatúra vívmányait megőrizze és demokratikus eszközökkel tovább építse.

Peidl Gyula augusztus 4-i válaszlevelében biztosította a Nyugat-Magyarországi *Gaurat* vezetőit, hogy a kormány a magyarországi nemzetiségek teljes egyenjogúságának elvét vallja és minden erejével azon fog dolgozni, hogy a nyugat-magyarországi németiség kulturális, gazdasági fejlődését előmozdítsa.³ Augusztus 5-én a *Népszava* hírül adta, hogy a minisztertanács kimondotta: „...a német nemzet autonómiája tekintetében hozott néptörvényt, és a német nemzet jogállása tekintetében kiadott rendeleteit fenntartja. Az ezt a kérdést szabályozó rendelet a legközelebbi jövőben fog megjelenni.”⁴ A Peidl-kormány azonban hat napos működése során a proletárdiktatúra gazdasági alapjainak lerombolásával, a régi államapparátus restaurálásának megindításával eleve kétségessé tette a Tanácsköztársaság azon kevés politikai, jogi intézményeinek és rendeleteinek további funkcionálását is, amelyet maga esetleg nem kívánt bolygatni. A *Gaurat* és Peidl levélváltására a Friedrich-miniszterelnökségen augusztus 11-i dátummal a következő megjegyzést fűzték: a változott viszonyokra való tekintettel irattárba teendő.⁵

A Friedrich kormány 1919. augusztus 8-án megjelent 3886. sz. rendelete a „törvényes közigazgatás felvételéről” kimondotta, hogy a tanácskormányzati rendszer megszűnésével megszűntek mindazok a vármegyei, városi és községi szervek is, amelyek a tanácskormány megbízásából a közigazgatást ellátták; továbbá, hogy az 1918. október 30-án működött önkormányzati szervek tevékenységüket haladéktalanul kezdjék meg.⁶

A kormány augusztus 12-én gróf Sigray Antal Moson, Sopron, Vas és Zala vm., valamint Sopron város területére szóló kormánybiztosi kinevezésével időben először Nyugat-Magyarországon szervezte meg a kormánybiztosi intézményt, amelyet később a megszálló csapatok fokozatos kivonulása után az egész országra kiterjesztettek.⁷ A kinevezések alapjául szolgáló 1912. évi LXIII. tc. „A háború esetére

* Részlet egy nagyobb tanulmányból

szóló kivételes intézkedésekre” vonatkozott, s a kormánybiztosokat rendkívüli hatalommal ruházta fel. A kormánybiztosok az összes közigazgatási szervekkel közvetlenül rendelkeztek; rendelkezéseiket a közigazgatási szervek „haladék nélkül és feltétlenül” kötelesek voltak végrehajtani; a kormánybiztosok a „késlekedő vagy nem engedelmeskedő” alkalmazottakat fegyelmi eljárás nélkül felfüggeszthették és másokkal helyettesíthették, stb.⁸

A soproni alispáni iratok között található egy augusztus 14-ről kelt távirat, amelyben a belügyminiszter a 3886. sz. rendelet kiegészítéséül közölte, hogy az 1919. évi 6. néptörvény alapján alakult nyugat-magyar német jogtestület beligazgatására német kormányzóság hivatott, amelynek jogkörét — úgymond — tiszteletben kell tartani.⁹ A valóságban azonban éppen a 3886. sz. rendelet alapján azonnal megszüntették a Német Országos Tanács, a Nyugat-Magyarországi *Gaurat* és valamennyi német önkormányzati szerv működését, a kormány által felállított Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság magyar volta pedig annyira nyilvánvaló volt, hogy meg sem próbálták valamiféle német autonómiának feltüntetni.

A kormánybiztosi intézmény bevezetésének okait kutatva a történeti irodalom rámutatott már a központi kormányhatalom erőtlenségére; amely szükségessé tette a helyi közigazgatás megerősítését; megállapította, hogy a kormánybiztosi intézményt a Friedrich kormány azzal a céllal hívta életre, hogy segítségére legyen az újjászervezendő ellenforradalmi helyi közigazgatási szervek tevékenységének irányításában és ellenőrzésében.¹⁰ A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság megszervezésének körülményeire visszaemlékezve, figyelemre méltó adalékkal szolgál gróf Sigray Antal, az első kerületi kormánybiztos is. „Akkoriban — írta „Nyugatmagyarország az ellenforradalomban” c. tanulmányában — a kormány is az ország lakosságának zömével együtt még nem feledte el, hogy a bolsevizmus Magyarországon csak úgy volt lehetséges, hogy az ország vezetésének és adminisztrációjának minden szála Budapesten a központban futván össze, a kommunisták vakmerő csoportja ezt hatalmába kerítette, és a vidék (mely a kommunista eszmével egyáltalán nem rokonszenvezett) ellenállásra képtelen volt. Ezért merült fel akkoriban az a komoly politikuskok által nagyon is helyeslt terv, hogy a vidék egyes részeit, amennyire csak lehetséges, függetleníteni kell a fővárostól, nehogy esetleg újra egy, az országban talajjal egyáltalán nem bíró kormányzat gyakorolhassa Budapestről a hatalmat. Innen a három-négy vármegyét magukba foglaló kerületi kormánybiztosságok eredete.”¹¹ A forradalmak történetének ez a durva meghamisítása éppúgy nem szorul bővebb magyarázatra, mint az a tény, hogy a kormánybiztosi intézmény bevezetése ellenforradalmi decentralizációs törekvéseket is jelentett, a jelentős ipari munkássággal és forradalmi tradícióval rendelkező főváros és konzervatívabb vidék szembeállítását, amelyet az ellenforradalom a forradalmi erők ellen a történelem folyamán nem első ízben próbált kijátszani.

A gazdag, legitimista beállítottságú nyugat-magyarországi földbirtokos, Sigray gróf a Peidl kormány bukása után tért vissza Ausztriából, ahol tevékeny részt vett a bécsi Antibolsevista Comité szervezkedéseiben. Sigray Vas vármegye törvényhatósági bizottságának 1919. december végén megtartott rendkívüli közgyűlésén mondott beszédében közölte, hogy a kormány a bécsi ellenforradalmárok közbelépésére kérte fel őt a kerületi kormánybiztosi tisztség elvállalására. Ugyanitt fejtette ki azt is, hogy működésében három célt követett, nevezetesen: polgári rend helyreállítása, hadsereg szervezése, Nyugat-Magyarország ellenséges megszállástól való megkímélése; Nyugat-Magyarország megmentése Magyarország számára.¹²

Nyugat-Magyarországon a Horthy-különítmények tisztjeinek brutalitásával vetekedve, báró Lehár több száz főnyi „feldbachi” különítménye verte le a tanácsha-

talmat.¹³ Sigray, kormánybiztosi hivatalát elfoglalva, Szombathelyen egy már eléggé kiépült katonai parancsnokságot talált Lehár vezetése alatt. Az 1912. évi LXIII. tc. 4. §-a szerint a kormánybiztosok a területükön vezénylő katonai parancsnokok szándékaival összhangban voltak kötelesek eljárni. Sigray már idézett tanulmányában a katonai és polgári hatalom egymáshoz való viszonyát a következőképpen jellemezte: „A katonai és polgári hatóságok között meg volt a nagy időkhöz méltó bizalom és egyetértés, és hála ezen bensőséges jó viszonynak és kölcsönös közreműködésnek, minden nagyobb zökkenés nélkül helyreállott a polgári rend és szembe tudtunk nézni a minden oldalról reánk nehezedő súlyos kérdésekkel.”¹⁴ Valójában azonban az ellenforradalom hatalomrakerülése után súrlódások is jelentkeztek a forradalom leverése és megtorlása tekintetében egységes, de a módszer kérdésében időnként eltérő álláspontot képviselő ellenforradalmi polgári hatóságok és a katonai hatalom, illetve különítmények között.

Már az első napokban, augusztus 17-én, Nyugat-Magyarországon állomásozó fehér tisztek „különböző intézkedések megtétele tárgyában” átiratot intéztek Sigrayhoz, amelyben katonai diktatúra bevezetését és egész Vas vármegye területére statárium elrendelését követelték. Indokolásukból világosan kitűnik, hogy az ellenforradalom a proletárdiktatúra visszaállításától való állandó rettegés mellett kezdetben talajtalannak érezte magát, s uralmát csak a legvéresebb, legszélsőségesebb eszközökkel vélte fenntarthatónak. „Azon hatalom — fejtegették —, amely kezünkben van, korántsem oly erős, hogy azt bármely pillanatban el ne lehetne veszíteni, mert biztos tudomásunk van róla, hogy az ellenség még most is bujkál, izgat, és csak a pillanatot várják a hatalom megragadására...”¹⁵

Sigray a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság hivatali apparátusának megseverése kezdetén egy valamennyi alispánhoz és Sopron város polgármesteréhez címzett köriratban fejtette ki, hogy milyen legyen a közigazgatás és a hivatalnok. „Az erélytelenség és a habozás — írta — többet árt mint egy esetleg nem egészen helyes, de gyors intézkedés... Bár szükséges, hogy betartsák a törvényes formákat, a törvény és rendeletek által előírt irányt, mégis a jelenlegi viszonyok elengedhetetlenül szükségessé teszik igen gyakran, hogy az ésszerűség és célszerűség legyen a döntő, s nem a paragrafus rideg betűje...”¹⁶ Felhívta a tisztviselőket, hogy teljes erejükkel vegyék ki részüket az „újjaépítés”-ből, a felhívásoknak és rendeleteknek a legnagyobb körültekintéssel tegyenek eleget.

Világos, hogy a polgári hatalmat képviselő Sigray is a forradalmi erőkkal való gyors leszámolás híve volt olyannyira, hogy ennek érdekében esetenként a „paragrafus rideg betűjének”, más szóval, a törvényes formáknak mellőzését is lehetségesnek tartotta. A fehér tisztek által sürgetett nyílt katonai diktatúra, ostromállapot bevezetését azonban kül- és belpolitikai megfontolások alapján ellenezte. Valószínűleg felmérte, hogy az ellenforradalom helyzete nem szilárd, s hogy egy olyan elszakításra ítélt nemzetiségi területen, amelyet Magyarországon akarnának tartani, a külföld és a lakosság miatt is, valamit adni kellene a „törvényes” formákra. Nem a nyílt katonai diktatúrát és a statáriumot kell tehát bevezetni, hanem a forradalmi erők elleni kíméletlen harcöt kell azzal a látszattal párosítani, mintha a Nyugat-Magyarországon uralkodó viszonyok maguk tennék feleslegessé e rendszabályokat. Ez a gondolatmenete annak a táviratnak is, amelyet Sigray akkor intézett Friedrich miniszterelnökhöz, amikor a román megszálló hatóságok kísérletet tettek a statáriumnak Nyugat-Magyarországra való kiterjesztésével: „Ostromállapot elrendelése Nyugat-Magyarországon a rendet megzavarná és a fágalmazó, és rendet felborítani akaró osztrák sajtónak és agitátoroknak tápot nyújtana arra, hogy hazug híreiket megerősítvén a külfölddel elhitesse azt, hogy itteni állapotok aggodalomra adnak okot.

A katonai parancsnokkal egyetértőleg a legnyomatékosabban kérni kell ezen rendelet sürgős visszavonását. Az ostromállapot és rögtönítélő bíraskodás kihirdetését egyelőre betiltom.”¹⁷ Augusztus 25-én Friedrich értesítette is Sigrayt, hogy a rögtönítélő bíraskodásra vonatkozó rendeletet a román katonai főparancsnokság a Budapesti Közlöny augusztus 22-i számában érvénytelenítette.¹⁸

Augusztus 21-én a Fővezérség a következőkben körvonalazta a kerületi katonai parancsnokságok feladatkörét: „1. Rend és nyugalom fenntartása, kommunista ellenáramlatok megakadályozása az ország területén. 2. Az ország határainak (demarkációs vonalainak) megvédése.” A nyugat-magyarországi kerületi katonai parancsnokságra vonatkozóan megjegyezte: nincs kizárva, hogy Ausztria megkísérli a nyugat-magyarországi német ajkú vidék megszállását. Ez esetben a szombathelyi kerületi parancsnokság a határokat biztosítja, csapatokat helyez készenlétbe, hogy az esetleges német-osztrák előnyomulást fegyverrel megakadályozza. E célra a kerületi parancsnokság rendelkezésére bocsátották a székely dandárt.¹⁹

Augusztus 22-én Horthy Sigrayhoz intézett átiratában hivatalosan is közölte, hogy a Fővezérséget József f.hg. kormányzói rendeletére átvette, és augusztus 19-én Siófokon működését megkezdte. Ismertette a meg nem szállt területek katonai kerületeinek beosztását, tisztázta, hogy Nyugat-Magyarország — Moson, Sopron, Vas és Zala vm. — önálló katonai kerületet képez és báró Lehár Szombathelyen székelő parancsnoksága alá tartozik, mellette Sigray mint „közigazgatási tanácsadó” működik. A Szegedről jött tiszti tartalékok állomáshelyének felsorolása után Horthy rátért az ún. „mozgó tartalékok” szervezésének kérdésére. Mint az átiratból is kitűnik, ezeket a románok által később kiűritendő terület megszállására, vagy más „kardhatalmi célokra” vették tervbe. Horthy a szombathelyi kerületi katonai parancsnokságtól „minimumként” a következő erők kiállítását várta: egy gyalogdandárt, egy lovasszázad, két tábori üteg. Javasolta, hogy a szervezés báró Lehár tiszti keretének felhasználásával történjék, a legénységi anyagot pedig behívás alapján biztosítsák, 23—35 évig, csak a polgárságra és a földművesekre korlátozva, munkások és zsidók kizárásával.²⁰

Nyugat-Magyarország sajátos viszonyaiból következett, hogy bár az ellenforradalmi megtorlás és katonai erő szervezése Lehárék bevonulása után azonnal elkezdődött, a kerületi katonai parancsnokság egyik fő gondját ezekben a hetekben Nyugat-Magyarország tervezett osztrák, illetve román megszállásának az elhárítása képezte. Az osztrák kormány augusztus folyamán két alkalommal is mandátumot kért a békekonferenciától Nyugat-Magyarország osztrák biztosító közegek által való előzetes elfoglalására. Ezzel kapcsolatban ugyancsak Sigray mondta ki azt a figyelemreméltó szentenciát, hogy ezzel az akcióval az osztrák kormány kissé elkésett. „Szerencse — írta — hogy a kommunizmus bukása az osztrákokat sokkal inkább készületlenül találta, hogysem az első időkben a — majdnem védtelen — határt fegyveresen átléphessék... Amikor végre sikerült volna az osztrákoknak tekintélyesebb erőket összpontosítani (Brucknál, Wimpassingnál, Wiener-Neustadtnál, stb.), akkor már késő volt: határvármegyéink katonai szervezése és a csendőrség létszámának felemelése oly gyors egymásutánban haladt előre, hogy fegyveres erőnk híre — melyet persze... még nagyítottak is — már magában elég volt ahhoz, hogy minden komoly bevonulási kísérletnek elejét vegye...”²¹

Azt viszont már Sigray is gondosan elhallgatta, hogy Lehár és tisztjei alig melegedtek meg Szombathelyen, máris Ausztria, Bécs megtámadásának agresszív katonai tervét fontolgatták tegnapi vendéglátóik ellen. Augusztus 22-én, miközben kimértten barátságos tárgyalásokat folytattak Rintelen stájer tartományi kormányzóval, azt táviratozták a Fővezérségnek, hogy „osztrák betörés” esetén „ezen felelőtlen

elemek” magatartásáért a magyar kormány az osztrák kormányt egészében tegye felelőssé, a határmegsértést nyilvánítsa casus bellinek, hívja vissza a magyar követet és a hadműveletek megkezdését helyezze kilátásba. Lehárék még azt is felvetették, hogy a kormány és a Fővezérség vegye fontolóra Bécsnek Petronell, Királyhida felőli megtámadását is. A terv végrehajtásához a szombathelyi katonai parancsnokság saját erőit ajánlotta fel: a székely dandárt, a feldbachi zászlóaljat, a 106-os zászlóaljat, megyei tartalékokkal kiegészítve, hozzátéve, hogy a pozsonyi francia erők semlegességet ígértek.²²

Horthy, a Fővezérség azonban megtagadta a hozzájárulást Lehárék több mint kétes kimenetelű katonai akcióitól. Augusztus 24-én közölték, hogy a Fővezérség nincs abban a helyzetben, hogy a szombathelyi kerületi katonai parancsnokság erőit oly mértékben növelje, hogy azzal messzebbmenő, osztrák területre kiterjedő támadó hadműveleteket lehessen végrehajtani. Ehelyett figyelmükbe ajánlták, hogy: „Működés jelenlegi legfelsőbb célja, hogy úgy a Dunántúlon, mint a románok által a közeljövőben kiűritendő egyéb területeken a nemzeti eszme uralmát biztosítsuk, és ezáltal megteremtjük azon alapot, amelyből később erőt meríthetünk apró ellenségeink által eddig elkövetett erőszakosságok megtorlására...”²³ Jegyezzük meg mindjárt, hogy a Horthy égisze alatt szervezkedő ellenforradalom lényegétől nem volt idegen a más országok elleni agresszió gondolata. Alig két hónappal később, Horthy hírhedt titkos külpolitikai emlékiratában maga is felveszi tervei közé a környező országok, közte Ausztria megtámadását. De a forradalmi erők végeleges leverése, saját hatalmának megszervezése és biztosítása előtt, külpolitikai okokról nem is beszélve, ezek valóraváltása teljességgel lehetetlennek bizonyult volna.

A katonai és polgári hatalom egymáshoz való viszonyának rendezése szempontjából a legfontosabb Horthy szeptember 14-i parancsa volt, amely leszögezte, hogy: „... a katonai és polgári hatóságok szoros érintkezésben és egyetértésben működjenek.”²⁴ Ez azt jelentette, hogy a katonai és polgári hatóságok egymás mellé vannak rendelve és közöttük mindenféle súrlódást kerülni kell. Szeptember 5-én egyébként megszervezték a Dunántúli Központi Kormánybiztosságot is, amely Pallavicini György őrgróffal az élén, a dunántúli kormánybiztosságok irányításán kívül a Fővezérség mellett is szolgálatot teljesített mint tanácsadó szerv.²⁵

Horthy már idézett és a Fővezérség egyéb, ebből az időből származó utasításai alapján a szombathelyi kerületi katonai parancsnokság is kibocsátott alárendelt katonai hatóságaihoz egy iratot „Parancsnoklási viszonyok. Megtorlások módjai” címmel.

Lehár a nyugat-magyarországi katonai kerületet olyképpen szervezte meg, hogy Moson vármegye élére Leölkes alezredest, Sopron vármegye élére Bozó ezredest, Vas vármegye élére Jánný alezredest, Zala vármegye élére pedig Hobacher alezredest állítva, ezek feladatává tette, hogy minden nagyobb városban katonai állomásparancsnokságot létesítsenek. leszögezte, hogy Sigray kinevezésével az összes polgári hatalom a Kormánybiztosság kezébe került, és felhívta a neki alárendelt parancsnokságokat, hogy ezentúl „— elfogatásoknál és a karhatalom igénybevételénél és alkalmazásánál a törvényekben megállapított eljárás tartandó be.”²⁶ Lehár kijelentette, hogy „a büntetőtörvénykönyv szakaszaiba ütköző vádak alapján letartóztatandó egyének a politikai hatóság megkeresésére, további kérdezősködések nélkül azonnal és teljes eréllyel kezelendők a karhatalmi alakulatok részéről. Egyéb politikai természetű vádakra vagy magánosok részéről érkező feljelentésekre a karhatalmi alakulásoknak fokozott elővigyázattal kell eljárni. Semmi esetre sem tűröm, hogy szállingózó hírekre, vagy besugásokra karhatalmi csapatok bármi akciót kezdeményezzenek, letartóztatásokat, vagy házkutatásokat eszközöljenek... Másképp áll a dolog a vörös

alakulatok lefegyverzése tárgyában, ahol a már szóbelileg adott utasításaim szellemében a legnagyobb határozottsággal kell fellépni, vonakodókkal, vagy olyanokkal szemben, kik ellenállást fejtenek ki, fegyvert használni...”²⁷ Később részletezendő események mellett az e dokumentumban foglaltak is bizonyítják, hogy a katonai diktatúra és statárium proklamálásának elvetése egyáltalán nem jelentette, hogy az ellenforradalom hatalomra kerülése Nyugat-Magyarországon kiméletesebben és kevésbé véres módszerekkel zajlott volna le, mint a Dunántúl más részein.

A fehérterror tényei, a vérengzések és megtorló intézkedések, amelyekkel Horthy különítményei, hadserege és az egész hatalomra került ellenforradalom a Dunántúlon, Budapesten és az ország egyéb területein a proletárforradalmat végleg porbasújtva helyreállították a tőkés-földbirtokos osztály uralmát, eléggé ismeretesek a történeti irodalomban.²⁸ E helyen csak a fehérterror nyugat-magyarországi pusztításának néhány adatát és sajátosságát kívánjuk feleleveníteni.

Sigray kormánybiztos „Nyugatmagyarország az ellenforradalomban” c. tanulmányában is kiemelte: „A soproni, vas- és zalamegyei ellenforradalmi szervezeteknek és főleg a lelkes feldbachi tábor több száz főt számláló tisztjeinek köszönheti Nyugat-Magyarország, hogy Kun Béla uralmának bukása után itt egy percig sem volt felfordulás vagy anarchia, hanem hogy a polgári rend és nyugalom a legrövidebb idő alatt ismét helyreállott...”²⁹ Ha e megállapításból teljességgel hiányzik is annak ismertetése, miféle módszerekkel állt helyre a polgári „rend és nyugalom”, mindenestre elárulja, kik voltak a terror fő szervezői és kezdeményezői. Bárány Leó feldbachi zászlóaljának dunántúli, nyugat-magyarországi rémtetteiről a korabeli külföldi szocialista sajtó, helyel-közzel a *Népszava*, sőt még a polgári *Sopronvármegye* is beszámolt.

A Leó Leó különítmény augusztus 8-i Szombathelyre történt bevonulása után mindenütt csapatostul szedték össze a kommunistákat, volt vörös katonákat, munkásokat és a legválogatottabb kínzásoknak vetették alá.³⁰ Szeptember 9-én a feldbachi tisztek több mint 3000 embert fogtak el. A letartóztatottak egy részét a szombathelyi huszárlaktanyába szállították, ahol középkori inkvizíciós módszerekkel kényszerítették őket a rájuk tukmált „bűnök” elismerésére. „Éjszakánként — írta a *Népszava* — kijár 5.—6. tisz és szó nélkül puskatussal és ólomvégű bottal addig ütök az embereket, amíg összeesnek... Pihenés után újból kezdik a kínzásokat előlről.”³¹ Hasonló jelenetek ismétlődtek Nyugat-Magyarország más városaiban és falvaiban is. (Augusztus 19-én pl. Sigray név szerint közölte a katonai parancsnokkal, hogy a Sopron megyei Lócs községben, ahol nagy mennyiségű fegyver és lőszer van elrejtve, kikéne a „megtorlása” lenne tanácsos.)³²

Augusztus 18-án Sigray kormánybiztos a letartóztatott kommunisták és egyéb személyek ügyének gyorsított lefolytatásáért folyamodott a belügyminiszterhez. „A lakosság megnyugtatása céljából feltétlenül szükséges, hogy a letartóztatott és alaposan terhelte kommunista vezetőkkel szemben a leggyorsabb eljárás mellett bírói ítéletek nyilvánosságra hozassanak. Minden halogatást a nép gyöngeségnek érez.”³³ A fehér tiszteknek azonban volt gondja arra, hogy a proletárdiktatúra helyi vezetői, kik a munkások, parasztok, kisemberek szociális és nemzetiségi felszabadításán munkálkodtak, ne védekezhessenek a bíróság előtt. Augusztus 23-án a *Sopronvármegye* pár soros hírből beszámolt, hogy Entzbruder Dezsőt, Bors Lászlót és Salzberget, kik a proletárdiktatúra soproni vezetői voltak, „szökés közben” agyonlőtték.³⁴ Hasonló sors érte Kellner Sándort és Knapp Gábort is. Szeptember 5-én a *Sopronvármegye* közölte, hogy mialatt a letartóztatottakat „helyszüke” miatt Sopronból a kőhidai fegyintézetbe szállították, mindkettőjüket „szökés közben” agyonlőtték.³⁵

A kezdetben kommunista és munkásellenes terror hamarosan kiterjedt a Tanácsköztársaság valamennyi exponensére, szociáldemokratákra és rendszeresen társult szervezett zsidó pogromokkal és a német nemzetiségű lakosság üldözésével.

Augusztus 23-án Celldömölkön a különítményes tisztek a főszolgabíró közreműködésével zsidóellenes zavargásokat szítottak, amelyeknek 7 halott és 3 sebesült áldozata volt. Sigray a belügyminiszterhez, igazságügyminiszterhez címzett átiratában jelentette, hogy a katonai különítmény parancsnokát elmozdították, a főszolgabíró magatartását pedig vizsgálat tárgyává teszi. (Végül is a „szolgálat érdekében” kölcsönös áthelyezésüket határozták el.)³⁶

Friedrich István, aki az Antantnál kormánya elismerését szerette volna elérni, éppen ezen a napon értesítette a honvédelmi- és belügyminisztereket, hogy hivatalból történik intézkedés a hadsereg, illetve annak egyes parancsnokai önkényes intézkedéseinek megszüntetése ügyében.

„Több oldalról vett jelentés szerint ún. fehérgárdisták Tolna, Fejér és Veszprém vármegyék egyes részeiben a megyei hatóságok és a közönség legnagyobb felháborodását kiváltó önkényeskedéseket követnek el, sőt népitéleteket provokálva számos embert kivégeztetnek. Eltekintve attól, hogy Nyugat-Magyarországon hasonlólag elkövetett kisebb atrocitások Ausztria legtöbb lapjában a jelenleg aktuális elszakadási kérdésben mint kiváló propagandaanyag használtak fel, ezen hatalmi visszaélések még arra is alkalmasak, hogy a hadsereg valódi feladatát a nagyközönség által helytelen világitásba helyezve, az új nemzeti hadsereggel szemben kívánatos bizalmat megrendítse, azonkívül üldözött elemeket teremtenek, amelyek a fejlődésben levő állam minden eszközzel dolgozó ellenségeivé válnak. Eltekintve mindezekről, a kormánynak kötelessége a legerélyesebben fellépni az ilyen, a lassanként megszilárduló közrend elleni merényletnek nevezhető önkényeskedések ellen. A magyar köztársaság jogállam lévén, minden a múltban elkövetett aljasságért az illetők büntetésüket el fogják nyerni. Erre megvannak az államnak a megfelelő törvényes szervei.

A hadsereg, illetve azok egyes parancsnokai figyelmeztetendők volnának, hogy saját felelősségükre ne ítélkezzenek és ne büntessenek...”³⁷

Az átiratnak, amelyben a magyar miniszterelnök ismerte el a különítmények garázdálkodásának tényét, semmi foganatja sem volt. Sigray viszont indítatva érezte magát, hogy a bécsi lapok „hazug és megtévesztő” híreivel szemben a külügyminisztériumot és a bécsi követtséget értesítse: „Nyugat-Magyarországbán mindenütt rend és béke van. Pogromok nincsenek, s munkabérek, munkaalakalmak miatti kisebb zavaroktól eltekintve, mindenütt normális élet folyik.”³⁸

A Celldömölkéről és vidékéről, Jánosházáról, Sárvárról rémülten menekülő zsidó lakosság panaszát a soproni iparkamara augusztus 30-án közvetítette Sigraynak és egyben kérte a zsidóüldözések megelőzése érdekében tett intézkedéseinek közlését. A szeptember 2-án kelt figyelemreméltó válasz kijelentette, hogy a négy vármegye területén zsidó üldözések nincsenek és nem is voltak. Az alárendelt hatóságok, noha a gyűlölet egyes személyek ellen igen nagy, fenntartották a rendet. A Celldömölkön történtek közönséges bosszúból erednek, amelyhez a régi rend híveinek, a fehéreknek, semmi köze sincsen.³⁹

Szeptember 9—10-én Tapolcán, Diszelben és környékén újabb zsidó pogromok zajlottak le. A zsidó üldözéseket antiszemita izgatás előzte meg. A pogrom egyidőben kezdődött Diszelben és Tapolca öt pontján. A fosztogatások ideje alatt Tapolcán az egész városban nagy lövöldözés volt, egyes lakásokba 40—50 lövést is leadtak. A zsidó kereskedők üzleteit kivétel nélkül kifosztották s a tökéletesen kifosztott 70—80 lakásban is olyan hihetetlen rombolást végeztek, hogy egyes lakásokban térdig érték a törmelékek. A tapolcai zsidó pogrom hajnali 1/23-ig tartott anélkül, hogy a

fosztogatók közül egyetlen egyet is letartóztattak volna. A pogromnak 11 halálos áldozata volt, az okozott anyagi kárt 25—30 millió K-ra becsülték. Diszelben az összes ottlevő zsidókat megölték.⁴⁰ A bestiális-részletekről, amelyeket itt reprodukálni nem akarunk, Halstead ezredes, a bécsi amerikai katonai misszió tagjának Bandholtz tábornokhoz, a budapesti amerikai katonai misszió vezetőjéhez küldött szeptember 18-i jelentése számolt be.⁴¹

A nyugat-magyarországi vármegyékben dühöngő fehérterror összes áldozatainak számára éppúgy nincsenek adataink, mint a nyomában járó politikai üldözésekre és meghurcoltatásokra vonatkozóan. Ez utóbbi méreteit sejtethetjük azokból az iratokból, amelyek például a soproni államügyészség „túlterheltségére” panaszkodtak. Az ügyészség időről-időre pótállamügyész kirendelését, a személyzet létszámának felemelését kérte, mert a tömeges letartóztatások miatt képtelen volt teendőit ellátni. Szeptember közepe táján 300, október 7-én 387,⁴² november 4-én pedig 600-ra volt tehető azok száma, akik ellen az ügyészség „kommunistikus bűncselekmények” miatt bűnvádi eljárást folytatott.⁴³ Mindazokat a személyeket, akiket a „kommunizmusban gyanúsnak” találtak, de bírósági eljárás által elítélni nem tudtak, a belügyminiszter rendeletére internáltak. A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság területén 1919 őszén Királyhidán, Sopronban, Ostffyasszonyfán és Zalaegerszegen állítottak fel ilyen gyűjtőtáborokat.⁴⁴

Nyugat-Magyarország közállapotainak általános jellemzésére az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni első hetekben pártatlan, semleges megfigyelőktől származó jelentések is rendelkezésünkre állnak. Szeptember 11-én Ippen osztrák külügyi államtitkárhelyettes a következő megbízható forrásból származó információt juttatta el Allize-hez, a francia misszió bécsi főnökéhez:

„Egy idő óta Sopronban terroruralom van. A tény az, hogy a Bozó Pál ezredes parancsnoksága alatt itt állomásozó magyar katonák azok, akik a törvényes hatóságok helyett gyakorolják a közhatalmat, miután önkényes rezsimet állítottak fel, amely a város és Brennbergbánya szocialista munkásai ellen irányul... Tömegesen tartóztatják le őket, néha rosszul megalapozott gyanú alapján, rendszerint alattomos ellenségek miatt, akik rágalmazással és névtelen feljelentésekkel dolgoznak. Mivel a fogházak tele vannak, a laktanyákat alakították át börtönökké. A bánásmód, amelyeknek ezek a szerencsétlenek alá vannak vetve, ellenkezik a legegységesebb emberiességi elvekkel. És amíg őket elborítja a szenvedés, amely alatt sokan közülük összeroskadnak, támaszuktól megfosztott családjuk éheznek. Másrészt: ezek a katonák most sorozni kezdtek a nyugat-magyarországi területeken, amelyeket a békekonferencia Német-Ausztriának juttatott. A besorozottak rendszerint inkább megszöknek ez elől a kényszerbesorolás elől; ekkor a katonák bebörtönzik és bántalmazzák szüleiket (sic), hogy nyomást nyakoroljanak a fiukra. Ugyanakkor katonai osztagok, amelyek átkutatják a vidéket, hogy elfogják a szökevényeket, bántalmazzák az ártatlan lakosságot.”⁴⁵

És egy részlet Halstead ezredesnek Bandholtz tábornokhoz küldött szeptember 18-i táviratából: Egyik levelező, aki megbízhatónak látszik és egyik magyar párthoz se tartozik, a következő jelentést nyújtotta be a lehető legsürgősebb segítséget kérve. „Mióta Lehar ezredes csapatai bevonultak Nyugat-Magyarországba, a soldatesca a legszörnyűbb módon uralkodik és dühöng. Sok ártatlan felet börtönbe vetettek azon ürügy alatt, hogy kommunisták, ott kegyetlenül bántak velük és az Ausztriának kijelölt járásokban rendszeres zsidó- és németüldözések folynak. Lehar ezredes önkényesen cselekvő tisztektől függően, minden befolyását elvesztette fölöttük és a katonák felett alantas tisztek uralkodnak korlátlanul. Az illető járásokban sok német, kikről a magyarok azt jelentették, hogy kiszabadították őket, még a

börtönben sínylődik. A fehérgárda rettenetesen dühöng. A Dunántúlon, Celldömölkön, Jánosházán, Lábodban, Monospatakon, Tapolcán, Kőszegen, Diszelben, Sümegen és Sárvarott fehérgárdisták fosztogatást és pogromot rendeztek, a legszörnyűbb bűnöket követték el parancsnokaik szemeláttára...”⁴⁶

Az osztrák külügyi hivatalhoz és a bécsi antant missziókhöz érkező táviratok, a különítmények dunántúli garázdálkodásának bécsi lapokban való szellőztetése egyre kényelmetlenebb helyzetbe hozták a központi kormányserveket, a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosságot. Gróf Pallavicini dunántúli központi kormánybiztos a Dunántúl lakosságához intézett szeptember 10-i felhívása után gróf Sigray nyugat-magyarországi kormánybiztos is körrendeletet adott ki a *Vasvármegye* c. antiszemita hecclap szeptember 12-i számában „a közrend és közbiztonság” megóvásáról. Ebben a többi között a következőket írta: „... a jelenlegi súlyos, úgyszólván kétségbeejtő helyzetünk közvetlen oka a nyakunkra nőtt zsidóság, elismerem, hogy a józan gondolkodású keresztény nép haragja a minket ért szerencsétlenségért a zsidóságot teszi felelőssé...” Majd felhívta a hivatalos szerveket és a lakosságot: „... fosztogatások, rablások, bántalmazások és gyilkosságok, pogromok többé-élő ne forduljanak...”⁴⁷ Így szóltak a hivatalos rendeletek és felhívások, amelyek azt akarták bebizonyítani, hogy a pogrom aljas dolog. Ugyanezekben a napokban gróf Mikes János püspök Vas vármegye gyűlésén a szentlélek ihletésével jelentette be, hogy „...Magyarországot megint be fogja ragyni Szent István koronájának a fénye”. A *Népszava* joggal állapította meg: „Royalizmus és pogrom, Vende és Dunántúl összetalálkoznak és együtt dolgoznak.”⁴⁸

A fehérterror megindításával egyidejűleg az ellenforradalom azonnal hozzálátott saját fegyveres erejének megszervezéséhez. Ez eleinte két vonalon futott. Augusztus közepén a hadügyminisztérium elrendelte a munkásság lefegyverzésének végrehajtását; az államrendőrségnek 6000 főre való kiegészítését és felfegyverzését és az elsősorban tisztkekből, altisztkekből, köztisztviselőkből álló „önkéntes karhatalmi alakulatok” szervezését;⁴⁹ augusztus végén pedig Horthy, a Fővezérség is hozzálátott a nemzeti hadsereg erőteljes fejlesztéséhez. A sorozásról szóló első rendelet az 1898-as születésű hadkötelesek behívását a nyugat-magyarországi kormánybiztos augusztus 30-án továbbította alárendelt hivatali közegei felé. Közölte, hogy a behívás behívólappal és falragasz útján történik, a bevonulások szigorúan ellenőrizendők, a netán szökni szándékozók, vagy a bevonulási parancsnak ellenszegülők letartóztatandók és a katonai parancsnokoknak átadandók.⁵⁰ Báró Lehár kerületi katonai parancsnok Nyugat-Magyarország sajátos viszonyaira, a lakosság német voltára és hangulatára hivatkozva aggályoskodott, hogy a sorozás lehetetlen, és kérte a rendelet megváltoztatását. A Fővezérség Lehár indítványának kényszerűségből engedve, nagynehezen beleegyezett, hogy a hadsereg szükségletét Nyugat-Magyarországon toborzás útján fedezzék. Hangsúlyozta azonban, hogy szükséges fokozatosan és feltűnés nélkül, propaganda által, a sorozásra való átmenethez a talajt előkészíteni.⁵¹ Ennek ellenére a továbbiakban a kormánybiztosság irataiban mégsem a toborzás, hanem a behívások elrendelésével találkozunk. A katonai parancsnokság jelentése szerint a bevonulásra kötelezett 1898. évi születésű katonakötelesek egy része nem vonult be, hanem Ausztriába szökött át, ahol az osztrák kormányhoz fordultak felszerelésért és Nyugat-Magyarország megszállását kérték.⁵² A szeptember 20-án kelt jelentések ismét arról szólnak, hogy Moson és Sopron vármegyékben az 1898-as évfolyam bevonulása nagyon lassú ütemben halad előre.⁵³ Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy toborzás szóba sem jöhetett, és hogy szeptember 26-án behívták az 1894-es, október 3-án pedig az 1893-as évfolyamot is.⁵⁴

A Fővezérség szabályozva a csendőrség, pénzügyőrség és határrendőrség működését 1919. november 1-én elrendelte, hogy „a háború veszélye esetén” életbelép a katonai határőrizet, és a nevezett alakulatok az illető határszakaszban működő katonai parancsnoknak rendeltetnek alá.⁵⁵

A lakosság győtrésére Nyugat-Magyarországon még egy, a különítmények garázdálkodását mintegy kiegészítő módszer kínálkozott: a határrendőrség, határ-csendőrség brutális fellépése. És bár úgy tűnik, hogy ez esetben a zaklatások és bántalmazások szociális különbségektől és politikai beállítottságtól függetlenül általában az „utazó közönség” ellen irányultak, mégis elsősorban a határmenti helységek rendszeresen Ausztriában dolgozó munkásait sújtották. Ezek az állapotok hovatovább annyira tarthatatlanokká váltak, hogy a különböző iratokban a szombat-helyi katonai körletparancsnokság, sőt Gorton tábornok, a budapesti angol katonai misszió vezetője is szóvá tette és kérte orvoslásukat.

A közönség panaszait a határrendőrség brutális magatartásáról — állapította meg a körletparancsnokság október 23-i átírata — hivatalos személyek is megerősítik. Egyes határkilépő állomásokon a közönségnek a vasúti kocsiból való leszállítása, útlevélvizsgálat, szidalmak és káromkodások között történnek. Pedig a loyális viselkedés a határon kiváltképp szükséges volna, a propagandát viselkedésük veszélyezteti és eredményteleníti. Ellentét van a magyar határrendőrség és az osztrák határrendőrség viselkedése között.⁵⁶ A külügyminisztérium december 23-án továbbította Gorton tábornok átíratát a miniszterelnökhöz a lajtaújfalusi textilgyár munkásainak panaszra tárgyában, amely szerint a határrendőrség a volt munkástanácsok tagjaival szemben kíméletlen eljárást tanúsít.⁵⁷ Más jelentések arról számoltak be, hogy a határrendőrség a Bécs felé utazó közönséget és a zsidókat tettelegesen bántalmazta, Gyanafalván pedig több alkalommal összetűztek és verekedéseket provokáltak a helybeli lakossággal.⁵⁸

Nyugat-Magyarország munkásviszonyait tanulmányozva az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni hetekben, az első pillanatra is szembeszökő az azonnal jelentkező munkanélküliségnek még az ellenforradalom viszonyai között is nagy mérete. A gyárak nyersanyag és szénhiányra hivatkozva tömegesen bocsátották el munkásaikat. A vesztes háborút követő zilált gazdasági viszonyokhoz kapcsolódott még Nyugat-Magyarország bizonytalan státusa; idegen megszállás, elcsatolás, mind olyan nyitott kérdés volt, amely szintén nem kedvezett a zökkenésmentes gazdasági életnek és ipari termelő munkának. És ennek ismét elsősorban az üres kézzel utcára tett munkások itták a levét. Ugyanakkor az elbocsátás a politikai bosszúnak is egy formája volt: ezen az úton könnyűszerrel meg lehetett szabadulni a szakszervezeti funkcionáriusoktól, a renitenskedő munkásoktól.

A soproni szociáldemokrata párt augusztus közepi jelentése a város és a megye területén nagyarányú munkáselbocsátásokról számolt be, kiemelve a lajtaújfalusi gyárat, amely egyedül 640 munkását küldte el. A párt a soproni karhatalom parancsnokától, Bozó ezredestől munkanélküli segély folyósítását kérte.⁵⁹ Ligetújfalun a gyárak szintén elbocsátották munkásaikat, és ezáltal ott a munkanélküliek száma már 2000-re emelkedett. A katonai parancsnokság — „általános zavargásoktól” tartva — ez esetben sem munkanélküli segélyek folyósításával válaszolt, hanem megerősítette a karhatalmat.⁶⁰ Különbösen a Friedrich kormány már augusztus 13-i rendeletével megtiltotta a Tanácsköztársaság idején folyósított munkanélküli és szénsegély fizetését.⁶¹

A dolgozók életszínvonala ellen indított tőkés támadás másik eszköze a nagyarányú bércsökkenés volt. A GYOSZ augusztus második felében határozatot hozott, miszerint a maximális bérek nem haladhatják meg a Tanácsköztársaság idején fizetett

bérek, a „szovjetbérek” 50%-át. A valóságban a bérredukció ennél is nagyobb volt, miután a fehér pénz értékét is egyötödére csökkentették.⁶² Egy augusztus 28-ról kelt jelentés megállapítja, hogy a szovjetbérek leszállítására irányuló tendencia Nyugat-Magyarországon is minden vonalon megnyilatkozik. Példaként megemlíti a MÁV szombathelyi műhelyét és a Magyar Motort, ahol a munkások már redukált bért kaptak.⁶³

Sigray nyugat-magyarországi kormánybiztos a munkáselbocsátásokkal egyidejűleg végrehajtott bércsökkentéseket a „rend” fenntartása szempontjából veszedelmes jelenségnek tartotta. Augusztus 23-án az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, munkások béreinek megállapítása tárgyában az alispánokhoz és polgármesterekhez címzett átiratában a következőket írta: Naponta merülnek fel panaszok, hogy a munkaadók a Tanácsköztársaság által megállapított és rendszeresített munkabérek fizetését a munkások és alkalmazottak előzetes figyelmeztetése nélkül megtagadják és ezáltal a helyreállított rendet és békés egyetértést megzavarják és a munkásokat a munka beszüntetésére kényszerítik. Tekintettel arra, hogy — úgymond — minden zavar, még a legcsekélyebb elégtelenség is, mélyreható bajoknak lehet a kútforrása, azonnali intézkedéseket kért, hogy fizessek a Tanácsköztársaság béreit, míg újból nem szabályozzák. Sigray átiratának további részéből kiderül, hogy nem a munkások, hanem a burzsoázia érdekeit védelmezte, azt a polgári rendet féltette, amelynek őrizetére őt a kormány kirendelte és amelyet most a burzsoázia elvakultságával és szűkkeblűségével felidézhető munkászavargásokkal maga látszott fenyegetni. Figyelmeztessék a munkaadókat — írta —, hogy most hazafias kötelességük a rend fenntartásához még anyagi áldozatok árán is hozzájárulni, másrészt a rend fenntartása az ő személyes és anyagi érdekük is, mert az elbocsátott munkások a rendet felbontják, s kétségbeesésükben a letűnt felforgató eszmékhez csatlakoznak, tengernyi bajt, zavart okoznak, amelyeknek elsősorban a munkaadók vallják kárát. Sigray felszólította az alispánokat és polgármestereket, hogy a legerélyesebben hassanak oda, hogy a munkások a gyárakból sem anyagihiány, sem más címen ne bocsátassanak el, s ha ez elkerülhetetlen, közmunkáknál foglalkoztassák őket.⁶⁴

Sigray átirata természetesen nem tudta útját állni sem a munkanélküliség növekedésének, sem a bérek rohamos csökkentésének. Annyit azonban elért, hogy a gyárosok finomabb módszerek alkalmazásával is próbálkoztak. Adataink vannak arra, hogy helyenként magukat a munkásokat igyekeztek rávenni a bércsökkentések kimondására, hogy ezzel is precedenst teremthessenek a munkabérek általános leszállítására. Így például augusztusban a körmendi munkások kijelentették, hogy nem azonosítják magukat a „letűnt rendszerrel”, és hogy lehetetlennek tartják a „felcsigázott” munkabérek, amiért is hajlandók béreiket 50%-kal leszállítani; igaz, hogy ugyanakkor az élelmiszerárak csökkentését is kérték.⁶⁵ Más alkalommal a béreket a munkásság képviselőivel való tanácskozás után szállították le, hogy ennek a „megegyezés” látszatát kölcsönözhessek. Augusztus 31-én Sárváron az igazgatók és megbízottak tanácskozása után a Vas megyei Cukorgyár 60%-ot, az uradalmi téglagyár 60%-ot, a Krausz téglagyár 60%-ot fizetett, a sárvári műselyemgyár pedig a március 21-e előtti béreket.⁶⁶

A szombathelyi polgármester szeptember 11-i jelentése alapján viszont arra következtethetünk, hogy a „megegyezés” nem ment mindenütt simán, annak ellenére, hogy a gyárosok újonnan visszaszerzett hatalmát ezekben a napokban Nyugat-Magyarországon a különítmények terrorakciói is támogatták. A munkabérek „rendezése” tárgyában Szombathelyen is tartottak értekezletet. Ezen az értekezleten a munkások odányilatkoztak, hogy a magas megélhetési viszonyok mellett a munkabérek leszállítását nem tartják kivihetőnek és kijelentették, hogy amíg a közszükség-

leti cikkek árát le nem szállítják, az egész egyeztetési kísérlet nem hozhat sikert.⁶⁷

1919 ősztől a munkásság erejéhez képest kisebb-nagyobb sztrájkokkal tiltakozott a munkafeltételek rosszabbodása, az akkord bevezetése és a leszállított béreknek az infláció következtében való további romlása ellen. November utolsó napjaiban a szombathelyi MÁV javítóműhely munkásai léptek sztrájkba. A műhely kb. 750 munkással egész Dunántúlra dolgozott. A forradalom előtt a munkások 30%-a keresztényszocialista, a többi szociáldemokrata, vagy erősen szociáldemokrata beállítottságú volt. A szombathelyi katonai parancsnokság jelentése szerint ez a műhely volt a kommunizmus idején a diktatúra legerősebb támasza. A jelentés a munkások hangulatáról és a sztrájk megindulásának körülményeiről a következőkben számolt be: „Az ellenforradalom után az a meggyőződés kapott lábra, hogy a vörösöket megrendszabályozni nem lehet. Az akkord rendszer bevezetésének hírére nyomban sztrájkba léptek, s kísérletet tettek, hogy a forgalmi alkalmazottakat is sztrájkba vonják.”⁶⁸ A sztrájk kimenetelére nincsenek adataink; november 27-én Sigray a MÁV budapesti igazgatóságától egy bizottság sürgős kiküldését kérte, amely a műhelymunkások sztrájkjának kérdését megvizsgálja.⁶⁹ A szombathelyi katonai körletparancsnokság átíratára a Fővezérség a munkásság „főkolompósaiknak” a letartóztatását ajánlotta.⁷⁰

1920 telén, februárban, a Ganz Rt. szombathelyi villanytelepének munkásai indítottak sztrájkmozgalmat béremelés céljából. Fizetésük olyan nyomorúságosan csekély volt, hogy fellépésüket még a szombathelyi katonai parancsnokság is „teljesen jogos”-nak tartotta.⁷¹ Március 17-én élelmiszerhiány, nagymértékű levonások és a béremelés megtagadása miatt a brennbergi munkások szüntették be a munkát. Fontos közérdekre való hivatkozással még a soproni polgármester is a munkások kérésének sürgős teljesítését tolmácsolta a soproni széntörzstnek.⁷² A sztrájkot az üzemvezetőség a járási katonai parancsnokság és a polgári hatóságok „közbenjöttével” intézte el: Sopronból egy géppuskákkal megerősített gyalogos századot rendeltek ki Brennbergbe.⁷³

A terror és a munkanélküliség elleni menekvés egyik formája a kivándorlás volt, amely nagyrészt Ausztria felé irányult. A dunántúli központi kormánybiztos 1919. október 31-i jelentése szerint az osztrák főkonzulátus naponta 2—300 utazási engedélyt adott ki e célból. Pallavicini különösen a katonaköteles egyének és a bányászok kivándorlását tartotta veszélyesnek és az útlevélkiadás megszigorítását kérte. Más forrás szerint 1919 őszen egyedül a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság területén kb. 1400—1500 munkás foglalkozott a Belgiumba való kivándorlás gondolatával. Elhatározásukat az általános munkanélküliséggel indokolták.⁷⁴

Míg az ellenforradalom munkásellenes rendszabályai Nyugat-Magyarországon elsősorban a német nemzetiségű lakosságot sújtották, addig a mezőgazdaság forradalom előtti állapotának visszaállításától az uradalmak és nagybirtokok zömében magyar mezőgazdasági munkássága és cselédsége szenvedett. A Horthy csapatok által megszállt területeken már egy hónappal az ellenforradalom hatalomra kerülése után a Tanácsköztársaság idején fizetett bérek 25—30%-ára szállították le a mezőgazdasági béreket. A Friedrich kormány szeptember 3-án érvénytelenítette a földmunkások előnyös kollektív szerződéseit, szeptember 17-én pedig elrendelte a gazdasági cselédek természetben kiadható gabonajárandóságának leszállítását.⁷⁵

* * *

Az ellenforradalom lerombolta a Tanácsköztársaság idején Nyugat-Magyarországon kiépült német területi és kulturális autonómiát, eltörölte a Tanácsköztársaság, sőt a Károlyi kormány valamennyi a nemzetiségek egyenjogúsítására vonat-

kozó rendeletét. Gyakorlatilag azonban mégis számolnia kellett a forradalom örökségével. Az augusztus 15-én megalakult második Friedrich kormánynak már volt nemzetiségügyi minisztériuma Bleyer Jakabbal, a sváb budapesti egyetemi tanárral az élén. A Nemzeti Kisebbségek Minisztériumát az integritás eszméje hatotta át, fő célja nem Magyarország nemzetiségi kérdésének rendezése volt, hanem az elszakadt nemzetiségek visszaterelése magyar impérium alá.⁷⁶ Tevékenysége három irányú volt: 1. nemzetiségi rendeletek megalkotása és végrehajtási kísérlete; 2. a Szlovák Autonomia terv kidolgozása; 3. harc Nyugat-Magyarország megtartásáért.⁷⁷

Az ellenforradalom különböző hatalmi csoportosulásai mögött felsorakozó magyar uralkodó osztályoknak a német nemzetiség irányában követendő politika tekintetében nem volt egységes álláspontjuk. A nyugat-magyarországi kérdéssel hivatalból foglalkozó politikusok és kormányzervek egy része, Bleyer Jakab, a nemzetiségügyi miniszter, gróf Sigray Antal kormánybiztos, a nyugat-magyarországi képviselők, Gratz Gusztáv, Magyarország bécsi követe világosan látták, hogy ha a magyar kormány Nyugat-Magyarország hovatartozásának eldöntése érdekében népszavazást kér, pusztán terror-rendszabályokkal nem lehet olyan atmoszférát teremteni, hogy ha a népet megkérdik, Magyarország mellett döntsön. Sigray már kormánybiztosi működésének első napjaiban kérte a kormányt, hogy a polgári rend megszilárdítása és netán osztrák agitátoroktól való megvédése céljából táviratilag hatalmazzák fel annak hivatalos kijelentésére, hogy a német ajkú lakosság nemzetiségi követelése — magyar és német nyelv egyenjogúsítása — törvény útján biztosíthatni fognak. „Ettől ma annál inkább sem lehet eltérni, — írta talán első helyzetjelentésében —, mivel az előző kormányok ezt intézményileg is biztosították és részben végre is hajtották.”⁷⁸ Sigray ennek alapján remélte, hogy a német nyelvű községek képviselőtestületei ünnepélyes határozatokkal kijelentik majd a magyar államhoz való hűségüket, elítélnek minden elszakadási mozgalmat és hogy mindezzel hatást gyakorolnak a párizsi békekonferencia döntéseire.

Friedrich és Bleyer táviratai alapján Sigray augusztus 17-én közhírré tette, hogy addig, amíg Magyarország németajkú lakosságának követelése törvényhozás útján biztosíthatnak, a német nyelvnek a magyar nyelvvel való egyenjogúsítása a közigazgatásban, bíróságok előtt, és iskolákban biztosíthatik.⁷⁹

Augusztus 20-án a Minisztertanács elfogadta a 4044/1919. M. E. sz. rendeletet a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról. A rendelet elismerte Magyarország nem magyar népeinek önálló nemzeti egyéniségét és kiterjesztette a nyelvhasználat jogát (a nemzetiségek a községek közgyűléseitől az országgyűlésig anyanyelvüket használhatják; törvényeket, kormányrendeleteket a nemzetiségek nyelvén is kell adni; közigazgatási hatóságokhoz mindenki saját anyanyelvén fordulhat, stb). Kilátásba helyezte a saját anyanyelvű képzést, kimondotta, hogy bármely nemzetiségű polgár elfoglalhat bármely hivatalt vagy méltóságot, stb. A rendelet néhány nap múlva megjelent a nyugat-magyarországi lapokban, míg a kormány hivatalos lapja, a Budapesti Közlöny csak a románok kivonulása után, november 19-én közölhette.⁸⁰

Ezekben a napokban Bleyer nemzetiségügyi miniszter Sopronba látogatva kifejtette, hogy Nyugat-Magyarország az igazság és a jog lábaltiprása nélkül nem csatlakozhat Ausztriához. Megszállásról szó sem lehet, de a népszavazást is igazságtalannak tartják. Kijelentette: a német autonómia már meg is valósult.⁸¹ Ez a kijelentés a Friedrich-kormány nemzetiségi rendeletére vonatkozott. De szögezzük le újból: a 4044 M. E. számú „a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításának haladéktalan érvényesítése” címet viselő, valójában csak nyelv-rendeletet, valamint a hozzá kapcsolódó szakminisztériumi utasításokat és rendeleteket sohasem hajtották végre. Eltekintve a Fővezérség, a katonai hatalom még az ilyen korlátozott engedményt is sokalló,

soviniszta álláspontjától, a nagyszámú fasiszta és félfasiszta jellegű, területvédő egyesületek erőszakosan magyarosító politikájától, a rendelet a magyar tisztviselőkkel működő országos és helyi hivatalokban is mindenütt nagy ellenállásra talált.

„Hasztalan jelentek meg a különböző rendeletek a nyelvi egyenjogúságot illetően, a helyzeten az nem változtatott semmit — állapította meg a sopron vármegyei katonai parancsnok jelentése. — A községi jegyzők nagy része ma is magyarul szerkeszti beadványait, a lakosok hiába tiltakoznak.⁸² Rábaszentmiklósról jelentették, hogy a német nyelv használatát a 4044. sz. rendelet biztosította ugyan, de nem tartják be. Hivatkoztak a szombathelyi törvényszék által kiadott hirdetményekre, végzésekre, és más iratokra, amelyek magyarul jelentek meg.⁸³ A példákat lehetne tovább sorolni. 1922. január 19-én, amikor már rég lezárult az egész nyugat-magyarországi kérdés, Sigray parlamenti felszólalásában kijelentette, hogy ha a 4044. sz. rendeletet „keresztül lehetett volna vinni”, ez megnyugtatta volna a lakosságot.⁸⁴ Ez a rendelet kudarcának nyílt beismerése volt.

Miközben az ellenforradalmi rendszer különböző rendű és rangú képviselői nyílt ellentmondásba keveredtek abban a tekintetben, hogy a terület hovatarozásának eldöntésére akarnak-e tehát népszavazást vagy sem, Nyugat-Magyarországon tucatnyi szerv fogott szívós munkába, hogy a közvéleményt a Magyarországon való maradás irányában megdolgozza.

Bleyer nemzetiségügyi minisztériumának „német főosztálya” bevallotta az alábbi program alapján kezdte meg működését: 1. Politikai és propaganda működés a németiség jogos érdekeinek megvalósításáért a magyarsággal való együttműködés érdekében; 2. a magyar államhoz való ragaszkodás ébrentartása a megszállott országrészekén; 3. a megszállott országrészekben a sérelmek felvetése; 4. Nyugat-Magyarországon a legszélesebbkörű propaganda az Ausztriához való csatolás ellen, és annak a „közkívánságnak” megteremtése, hogy Nyugat-Magyarországon népszavazást rendeljenek el; 5. a magyarországi németek távortartása az allddeutsch mozgalomtól, stb.⁸⁵ A németek nemzetiségi követeléseinek komoly támogatására azonban nem került sor. Maga a Nemzetiségügyi Minisztérium is egyre inkább a szélsőséges fajvédők támadásának keresztüztüzebe került, akik működésében hazafiatlan „unterströmungokat” láttak, míg végül fel is oszlatták.

1919 őszén már szerteágazó propaganda-szervezet irányította Nyugat-Magyarországon a német városokban és községekben kifejtendő magyar propagandát. Az apparátus élén a szombathelyi katonai körletparancsnokság állott. Az osztrák határ mentén 60 törzstisztet helyezett el, akik az osztrák „mozgolódást” figyelték; minden járásba mozgó propaganda járort küldött, Szombathelyen pedig külön sajtóosztályt állított fel, amely 6 újsággal rendelkezett. A propaganda céljait szolgálta Sopronban a Bleyer minisztérium irányításával működő *Deutsches Haus* is. Tevékenységükbe később bekapcsolódott az irredenta *Társadalmi Egyesületek Szövetségének* számtalan fiókja; mindenekelőtt a *Területvédő Liga*, a *MOVE*, az *Ébredő Magyarok*, a *Nyugatmagyarországi Liga*.

Eckhardt Tibor, a külügyminisztérium és a Fővezérség összekötője a nyugat-magyarországi helyzet megismerése terén szerzett benyomásairól szeptember elején jelentést írt a külügyminiszternek. Kétségtelenül cinikus jelentésében a nyugat-magyarországi propagandaszervezet működéséről, a propaganda tartalmi vonatkozásairól a következőket olvashatjuk: „A propaganda nem politikai jelszavakkal, hanem gazdasági alapon folytatható eredményesen. A nyugati megyék németje paraszt, és itt is önző és anyagias. Jól bevált érvek: Magyarországról semmi élelmet nem kapnak, sőt szűkös termésük egy részét is át kell engedni a koplaló Bécsnek; a jelenlegi tisztviselőket el fogják bocsátani; földjük egy részét elveszik és kiosztják a

Deutsch-Böhmenből menekült németek között. Üzleteiket az Ausztriától elszakadt részek elköltöző kereskedői fogják tönkretenni. Ezenkívül az egyetlen sikerrel kijátszható politikai tényező az osztrák belpolitika zavarainak ismertetése, a bolsevizmus rémének falrafestése és ezzel szemben a magyar polgári és keresztény kormány kiemelése...⁸⁶

Ennek a propagandának közvetlen célja az volt, hogy a lakosságot hűségnyilatkozatok tételére bírják, amelyekben tiltakoztak az elcsatolás ellen, kifejezték a Magyarországgal fennálló évezredes államkapcsolathoz való törhetetlen ragaszkodásukat, cáfolták az osztrák sajtónak a németek üldözésére vonatkozó híreit. Ezeket a nyilatkozatokat, amelyek némelykor a kormány (Friedrich, Huszár) iránti bizalom kifejezését is tartalmazták, azután továbbterjesztés végett elküldték a külügyminisztériumnak, nemzetiségi minisztériumnak, vagy egyenest a budapesti antant misszióknak, átadták Nyugat-Magyarországra érkező magyar és antant politikusoknak.

A hűségnyilatkozatok alapvető fogyatékosága és szépséghibája eredetükben gyökerezett: óriási mennyiségük ellenére is zömükben felülről produkálták őket, vagy kényszer hatására születtek. A külügyminisztérium „békeelőkészítő” irodájának anyagai között szeptember 11-i kelettel található egy irat, amelyben arról van szó, hogy az amerikai misszióhoz 26. Ausztriához való csatlakozás ellen protestáló sürgöny érkezett Nyugat-Magyarországból. Az irat felhívja az illetékesek figyelmét, hogy a 26 sürgöny szóról-szóra egyforma, és kéri, értesítsék a „rendezőket”, hogy ez feltűnő.⁸⁷ Október 26-án a külügyminiszter értesítette Sopron vármegye alispánját, hogy megkapták Dérföld, Felsőlászló, Répceköhalom községek tiltakozását az elszakítás ellen. „Ezen mellékelt népgyűlési határozatok — folytatódik az átirat — azonos szövegű nyomtatványok felhasználásával állították ki, és azt a látszatot keltik, hogy nem a lakosság közvetlen spontán akaratmegnyilvánulását tartalmazza, hanem egy-felsőbb hatóságok által egységesen szervezett akció eredményei, amiért is nem tartják alkalmasnak arra, hogy jelen alakjaiban a békekonferencia elé terjesztessenek.”

A külügyminisztérium azt tanácsolta az alispánnak, hogy a tiltakozásokat újra állítsák ki, de különböző szövegezésben.⁸⁸ December 12-én Sigray kormánybiztos felkérte a hozzátartozó alispánokat, hogy a békekonferencia megindulására való tekintettel „az annyiszor hangoztatott indokok felhasználásával” hassanak oda, hogy mennél számosabb községből, mennél számosabb oly értelmű nyilatkozatot küldjenek a nemzeti kisebbségek miniszteréhez, amelyben tiltakoznak az elcsatolás ellen. Sigray megnyugtatta hivatalnokait: „Elégséges, ha a nyilatkozatot néhány községi előljáró írja alá.” Felhívta figyelmüket: „A nyilatkozatok ne legyenek sem sokszorosítva, sem nyomtatás útján előállítva, hanem lehetőleg elűtő tartalmúak.”⁸⁹

A megyei, városi, falusi közgyűlések és testületek, a különböző szervezetek és egyletek ilyen és ehhez hasonló eljárással készült tiltakozásai és hűségnyilatkozatai ma is nagy számmal találhatók a budapesti és nyugat-magyarországi levéltárakban. A lakosság valóságos hangulatának megítélésére annál kevesebb adat áll rendelkezésünkre. Bizonyos Du Bois úr memoranduma az amerikai békedelegáció irataiból, amely azért érdekes, mert 1919 november 28—30-i nyugat-magyarországi utazása alapján azzal a közvetlen céllal készült, hogy informálja a békekonferenciát, ha újból foglalkozni kívánna Nyugat-Magyarország sorsával; katonai parancsnokok és magyar tisztviselők jelentései, akik azon igyekezetükben, hogy saját hivatali működésüket kedvező és eredményes színben tüntessék fel a rendszer urai előtt, többnyire szépítették a való helyzetet. Végül, de nem utolsósorban ismerjük a terrort, amely az ellenforradalom hatalomrakerülését Nyugat-Magyarországon is kísérte, az ipari és földmunkások életnívójának mélyre zuhanását a Tanácsköztársaság megdöntése után, a német kulturális és területi autonómia eltörlését, a közvélemény gúzsbaköté-

sét, az ipari és élelmicikkek hiányát, a csempészkedés virágzását. Mindezen tényezőknél a lakosság hangulatára gyakorolt negatív hatását különösebb képzelőerő nélkül is sejthetjük.

Sopron vármegye katonai parancsnoka 1919. november 4-i „vörös defenzív” heti jelentésében a helybeli földmunkások és munkások hangulatáról a következőket írta:

„A lakosság kommunizmus iránti ellenszenvé fennáll (birtokosok, gazdák, kisiparosok). A nincstelen földmunkások és egyéb munkásokról ez nem mondható. A kommunizmus hatása a földmunkások között oly vidékeken észlelhető, hol nagyobb uradalmak a földszerzést megakadályozzák, hol zsellérek, gazdasági cselédek nagyobb számban vannak együtt. Legkedvezőtlenebbek a viszonyok Eszterházán (Eszterházi birtok) és Rőjtökön (br. Berg birtok). A kapuvári járásban a nincstelen földmunkások között egy bizonyos mozgalom észlelhető az elmúlt évi Búza—Barna földosztás következtében, amin az ottani nagybirtokosok földek bérbeadásával igyekeztek segíteni. Az ipari munkások hangulatát illetően a helyzet kedvezőtlenebb, főleg a határmenti községekben, akik legnagyobb része Ausztriában dolgozó gyári munkás, akik között a szociáldemokrata és kommunista agitáció akadálytalanul folyhatik...” A jelentéstevő szerint a helyzet csak akkor javult, amikor Sopronban és Brennbergben a szakszervezetek a legtöbb munkaágban beszüntették tevékenységüket. (Illetve kényszerítették őket a tevékenység beszüntetésére.)⁹⁰

Moson vármegye kormánybiztosa szeptember 19-i jelentésében a „német kérdésről” nyilatkozott meglepő őszinteséggel:

„A vármegye azon részén, amelyet az entente Ausztriának ítélt oda, a németiség magatartása velünk szemben hivatalba léptemkor minden, csak kedvező nem volt” — írta. Ennek okát a „nagynémet izgatás” mellett közigazgatási hibákban és visszaélésekben látta, közéleti visszaélésekkel és a legfőbb közszükségleti cikkek teljes hiányával magyarázta:

Gróf Sigray, Erdődy és Lehár eklatáns szereplése után nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar földbirtokosság visszaállt Magyarországra, az ellenforradalmi rendszer oldalára, állásfoglalásukban osztozott a klérus, a legtöbb magyar hivatalnok és értelmiségi. A munkásság és a parasztság szegényebb tömege viszont — véleményünk szerint sokkal inkább mint a Károlyi kormány idején — Ausztria felé fordult. Az okok, amelyek miatt esetleg a Károlyi éra alatt Magyarország és Ausztria között ingadoztak, a Tanácsköztársaság idején pedig — elsősorban a munkásságra gondolunk — Magyarországhoz húztak, megszűntek. A földreform megvalósítására, a szociális és nemzetiségi felemelkedés lehetőségére vonatkozó reményeik szertefoszlottak, s mindezek helyébe az ellenforradalmi rendszertől fokozott nemzetiségi és szociális elnyomást kaptak.

A Tanácsköztársaság bukása után Nyugat-Magyarországon az állami hovatartozás kérdésében kialakult néphangulat egyik sajátossága, hogy a munkásság, annak baloldali kommunista, szociáldemokrata elemei is az Ausztriához való csatlakozásban láttak kiutat szorongatott helyzetükből. Az ő esetükben a bérmozgalmak, katonai behívások megtagadása mellett Nyugat-Magyarország Ausztriához való Anschlussának jelszava is az ellenforradalmi rendszer elleni tiltakozás egyik formája volt. 1919 őszétől nyugat-magyarországi munkásküldöttségek, kik segítséget kérve híreket vittek a rémuralomról Ausztriába, sürgették Nyugat-Magyarország átcsatolásának végrehajtását. A magyar kormányzati bizalmas jelentései szerint vitathatatlan kapcsolat állt fenn az ugyanilyen irányban is működő osztrák, valamint a Bécsbe menekült magyar és nyugat-magyarországi kommunisták között is.⁹¹ A német-osztrák demokratikus köztársaság ha a kapitalizmus alóli társadalmi felszabadulást

nem is, de a nyelv azonossága mellett mindenesetre polgári demokratikus szabadságjogokat biztosított a fehérterror borzalmaival szemben. Ugyanakkor az augusztus 17-i, 252 német község Ausztriához való csatlakozását kimondó demonstráció szétkergetése után, az életbeléptetett egyéb megtorló intézkedések és a szigorú sajtócenzúra közepette az Ausztriához való csatlakozás eszméjének nyílt hirdetése teljességgel lehetetlenné vált. Az autonómia gondolat, bár ismételten felmerült a nyugat-magyarországi pártok és a Huber vezette nemzetgyűlési képviselők részéről, az ellenforradalmi rendszer sovinszta politikája következtében egyre inkább talaját veszítette. A magyar kormánykörök befelé hallgatásba burkolóztak azonban az osztrák kormánnyal folytatott tárgyalásaikban maguk is megkísérelték ennek gyümölcsöztetését.

* * *

Az 1919. augusztus 12-én felállított Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság vezetését Sigray 1920 januárjában keresztény nemzeti egyesülés párti képviselővé történt megválasztása után 1920 augusztusáig gróf Cziráky József látta el. Ekkor fél-évre megszűnt a Kormánybiztosság működése. 1920. november 13-án a kormány a nyugat-magyarországi kérdés egységes irányítása céljából újból felállította a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosságot és annak vezetésével újból Sigrayt bízta meg. A Kormánybiztosság tényleges újjászervezésére csak 1921. januárjában került sor, de hatásköre most már csak három megyére, Vas-ra, Sopron-ra és Moson-ra terjedt ki.

JEGYZETEK

- ¹ OL. ME. XXXVII—1919—3798. Lásd még ehhez: *Soós Katalin, G*, A nyugat-magyarországi kérdés. (1918—1919) Budapest. 1962.
- ² OL. ME. XXII—1919—3802.
- ³ OL. ME. XXXVII—1919—3798.
- ⁴ Népszava 1919. aug. 5.
- ⁵ OL. ME. XXXVII—1919—3798.
- ⁶ *Karsai Elek*, Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban. Levéltári Közlemények XXVI. kötet. 1955. 208. 1.
- ⁷ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—26.
- ⁸ *Karsai*, i. m. 211. 1.
- ⁹ SAL. Soproni alispáni iratok 1919—12 038.
- ¹⁰ *Vö. Karsai*, i. m. 210—211. 1., *Nemes Dezső*, Az ellenforradalom története Magyarországon 1919—1921. Budapest 1962. 50—51, 58—59. 1.
- ¹¹ *Sigray Antal*, Nyugatmagyarország az ellenforradalomban. Új Magyar Szemle 1920. 2. szám 150. 1.
- ¹² Sopronvármegye 1919. dec. 28.
- ¹³ A dunántúli ipari munkások, bányászok, szegényparasztok harcát az ellenforradalom hatalomrajutása ellen *Nagy Zsuzsa* ismerteti a Századok 1955. 2. számában 221—241. 1.
- ¹⁴ *Sigray*, i. m. 184. 1.
- ¹⁵ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—30.
- ¹⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—62.
- ¹⁷ OL. ME XXXVII—1919—4141.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ HL. VKF. I—1919—235.
- ²⁰ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—41.
- ²¹ *Sigray*, i. m. 152. 1. — A Szövetséges és Társult Hatalmak a Saint Germain-i békeszerződésben az osztrákok által igényelt Nyugat-Magyarországot Moson megye keleti részének kivételével népszavazás nélkül Ausztriához csatolták.
- ²² HL. VKF. I—1919—235.
- ²³ Uo.
- ²⁴ *Karsai*, i. m. 217. 1.
- ²⁵ Uo. 218. 1.
- ²⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—(Szám nélkül)
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Lásd erre: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. kötet. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: *Nemes Dezső*. A kötet iratanyagát összeállították és a szerkesztésben részt vettek *Karsai Elek*, *Kubitsch Imre* és *Pámlényi Ervin*. Második kiadás Budapest 1956.
- ²⁹ *Sigray*, i. m. 148. 1.
- ³⁰ Népszava 1919. okt. 4.
- ³¹ Népszava 1919. okt. 3.
- ³² SZÁL. NyKmb. eln. 1919—40.
- ³³ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—31.
- ³⁴ Sopronvármegye 1919. aug. 23.
- ³⁵ Sopronvármegye 1919. szeptember 5.
- ³⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—103.
- ³⁷ OL. ME. 1919—XXXVII—4150.
- ³⁸ SZÁL. NyKmb. korm. 1919—31.
- ³⁹ SZÁL. NyKmb. korm. 1919—80.
- ⁴⁰ SZÁL. NyKmb. eln. 1920—24.

- 41 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–178.
 42 SZÁL. NyKmb. korm. 1920–882.
 43 PI. Arch. XXII–7–1919/27.
 44 Uo.
 45 The Treaty of Saint Germain. Selected and edited by *Nina Almond* and *Ralph Haswell Lutz*. 1935. Stanford University Press. No. 156.
 46 Közli: Iratok... I. kötet i. m. 161. l.
 47 Vasvármegye 1919. szept. 12.
 48 Népszava 1919. okt. 2.
 49 Iratok I. kötet i. m. 180–182. l.
 50 SÁL. Sopron thjv. tanácsa I–1919–23.
 51 HL. VKF–I–1919–510.
 52 SZÁL. NyKmb. korm. 1920–273; HL. VKF. II–1919–926.
 53 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–2071.
 54 SZÁL. NyKmb. korm. 1920–273.
 55 SZÁL. NyKmb. eln. 1919–246.
 56 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–1092.
 57 OL. ME. XXXVII. 1919–6919.
 58 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–555, 967; 1920–41.
 59 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–18.
 60 SZÁL. NyKmb. eln. 1919–2.
 61 Iratok... I. kötet i. m. 128. l.
 62 Uo. 38. l.
 63 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–47.
 64 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–18.
 65 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–47.
 66 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–71.
 67 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–1276.
 68 SZÁL. NyKmb. eln. 1920–7.
 69 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–1654.
 70 SZÁL. NyKmb. eln. 1920–7.
 71 SZÁL. NyKmb. eln. 1920–81.
 72 SÁL. Soproni thjv. tanácsa IX–1919–13.
 73 HL. VKF. 1920–12 859.
 74 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–232; SÁL. Soproni thjv. tanácsa. I.–1919–23.
 75 Iratok... I. kötet. i. m. 134. l., 136–137. l.
 76 *Bellér Béla*, Az ellenforradalom első éveinek nemzetiségi politikája. (1919–1922.) Századok 1963. 6. sz. 1281–1282. l.
 77 Uo. 1284. l.
 78 SZÁL. NyKmb. eln. 1919–22.
 79 SZÁL. NyKmb. korm. 1919–2027.
 80 Sopronvármegye 1919. aug. 25.
 81 Sopronvármegye 1919. aug. 22.
 82 OL. ME. XXXVII–1919–6492.
 83 SZÁL. NyKmb. eln. 1919–305.
 84 Az 1920. évi február 16-ra összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1292.
 85 OL. ME. XXII–1919–5768.
 86 OL. ME. XXXVII–1919–4895.
 87 OL. Küm. Békeelőkészítő iroda 1919–38.
 88 OL. ME. XXXVII–1919–4895.
 89 SÁL. Soproni alispáni iratok 1920–64.
 90 OL. ME. XXXVII–1919–6492.
 91 SZÁL. NyKmb. eln. 1919–71.

Katalin Soós:

Die ORGANISIERUNG DES REGIERUNGSKOMISSARIATS IN WESTUNGARN

In Westungarn hat das Feldbachkommando von Baron Lehár die Rätewacht niedergeschlagen. Durch die Ernennung des Grafen Antal Sigray zum Regierungskommissar der Komitate Moson, Sopron, Vas und Zala sowie für das Gebiet der Stadt Sopron am 12. August 1919 war die Institution des Regierungskommissariats zeitlich zum erstenmal in Westungarn organisiert worden, deren ungarischer Charakter dermaßen klar war, dass man nicht einmal versuchte, sie als irgendeine deutsche Autonomie darzustellen. Ihre Einführung im ganzen Lande bedeutete unter anderen eine gegenrevolutionäre Dezentralisation, die Entgegenstellung der Hauptstadt, die revolutionäre Traditionen besass, mit der eher konservativen Provinz, die von der Konterrevolution gegen die revolutionären Kräfte in der Geschichte nicht zum erstenmal ausgespielt zu werden versucht wurde. Sigray hat sich drei Ziele gesetzt: Herstellung des bürgerlichen Systems, Organisation der Armee, die Verschönerung Westungarns vor feindlicher (österreichischer) Okkupation d.h. seine Rettung für Ungarn. Der Terror, den man nach dem Machtantritt der Gegenrevolution gegen die Kommunisten und Arbeiter geführt hat, erstreckte sich bald auf jeden Exponenten der Räterepublik und hatte als Begleiterscheinung regelmässig organisierte Pogrome gegen die Juden und die deutschstämmigen Anschlussanhänger gehabt.

Die Gegenrevolution hat mit der während der Räterepublik in Westungarn ausgebauten kulturellen und territorialen Autonomie aufgeräumt und alle Verordnungen der Räterepublik über Gleichberechtigung der Nationalitäten getilgt. Die sich hinter den verschiedenen Mächtigkeitsgruppen der Gegenrevolution anreihenden ungarischen Herrscherklassen vertraten zwar über die Politik gegenüber den Nationalitäten keinen einheitlichen Standpunkt, hatten aber mit den Erben der Revolutionen rechnen müssen. So wurde das sog. Ministerium für Nationale Minderheit errichtet, und am 20. August hat der Ministerrat die Verordnung Nr. 4044/1919 ME. genehmigt. Der Erlass über die „Sofortige Durchsetzung der Gleichberechtigung der Nationalitäten“ wurde nie durchgeführt. Statt dessen wurde in Westungarn eine weitverzweigte Propagandaorganisation zur Führung ungarischer Propaganda in den deutschen Städten und Gemeinden aufgestellt. Ihr direktes Ziel war, die Bevölkerung zu „Loyalitätserklärungen“ zu bewegen, in denen sie gegen die Abtrennung protestiert. Die Dokumente, von denen die wahre Stellungnahme der Bevölkerung klar hervorgeht, zeugen dafür, dass sich die ungarischen Gutsbesitzer zurück an die Seite Ungarns, des gegenrevolutionären Systems stellten, an ihrer Stellungnahme haben sich der Klerus, die meisten ungarischen Beamten und Intelligenzen beteiligt. Die Masse der Arbeiter und der Bauern war vielmehr nach Österreich orientiert, als zur Zeit der Károlyi-Regierung. Im Falle der kommunistischen und der sozialistischen Elemente der Arbeiterschaft war der Anschluss Westungarns an Österreich neben den Lohnkämpfen ebenfalls eine Form des Protestes gegen das konterrevolutionäre System. Der Gedanke der Autonomie hat, obwohl er wiederholt aufgetaucht war, infolge der chauvinistischen Politik des Systems den Boden unter den Füßen immer mehr verloren. Die ungarische Regierung hat sich nach innen in Schweigen gehüllt, hatte aber während der Verhandlungen mit der österreichischen Regierung versucht, dies zu verwerten.

Das am 12. August 1919 aufgestellte Regierungskommissariat in Westungarn stand nach der Wahl Sigrays zum Abgeordneten der Partei der Christlich — Nationalen Vereinigung im Januar 1920 bis August 1920 unter der Führung des Grafen József Cziráky. Da hörte die Tätigkeit des Regierungskommissariats für ein halbes Jahr auf. Am 13. November 1920 hat die Regierung das Regierungskommissariat von Westungarn zur einheitlichen Lenkung der Frage Westungarns erneut aufgestellt und mit dessen Führung wieder den Grafen Sigray betraut. Zur tatsächlichen Reorganisation des Regierungskommissariats kam es aber erst im Januar 1921, sein Wirkungskreis erstreckte sich aber nur noch auf drei Komitate, auf Vas, Sopron und Moson.